

PROF.DR.M.FAHRETTİN KIRZIOĞLU'NUN BİLİM HAYATI

Prof.Dr.S.Esin DERİNSU DAYI

Kırzioğlu'nu çok erken yaşta, 17 yaşında eline kalemi alıp, araştırmaya, yazmaya yönelten sebep ne idi? Onun bilim hayatını anlatmadan önce bu konuya bir açıklık getirilmesi gerektiğine inanıyorum. Tespitlerimize ve kendi ifadelerine göre Kırzioğlu'nu araştırmaya, incelemeye ve yazmaya yönelten sebepler ise şunlardır:

- 1- 1931 yılında lise tahsili için ilk gurbeti sayılan Erzurum'a geldiğinde doğup-büyüdüğü ve sürekli tahrip edilmiş olan Kars ile eski Türk maddi eserlerini daha çok göğsünde saklayan koca Erzurum arasında farkı görüp üzülməsi,
- 2- Erzurum'daki akrabası Münir ÖZİŞİK Bey'in elinde bulunan (1652-1872) yıllarına ait Kars ile ilgili belgelerin mahiyetini anlama hevesi,
- 3- Evinde anlatılan Kars sav
- 4- aşları, 93 Harbi (1877) ve seferberlikteki (1914-1918), Moskof mezalimi ve katliamı, kırk yıllık kara günler (1877-1918) Taşnak Ermenilerin zulüm ve vahşetlerine ait hâlâ canlı olan hatıraları düzenli ve kronolojik bir hale getirme isteği,
- 5- Kars'a ait tüm efsane ve ananelerinin aslını ve menşeyini bulma isteği,
- 6- Kars için yazılmış bir "tarihçe"nin olmamasının kendisinde yarattığı eksiklik, boşluk ve eziklik,
- 7- Lisedeki Erzurumlu arkadaşlarının Mehmet Nusret Efendi'nin "Tarihçe-i Erzurum"u ve Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU'nun "Erzurum Şairleri" adlı eserleri okuyarak gururlanmaları

karşısında; Kars'ın da, parlak tarihinin olduğu ve değerli büyük adamlar yetiştirdiği şeklindeki münakaşaları.

İşte tüm bu sebeplerle henüz 16 yaşında iken "Erzurum Erkek Lisesi"nde, son sınıfa geçtiği sene yani 1933'de "Kars Tarihi"ni öğrenip yazmaya karar vermişti.

Liseden mezun olduğu 1934 yılında Zarsat'ta "Arpaçay Maliye Tahsil Müfettişi" olarak görev yaparken; çok iyi at binip aynı zamanda kayak da kayan Kırzioğlu kendi atıyla, Subatan'dan Bacioğluyaylası ve Anı'dan Kâmoköyü'ne kadar Zarsat kazasının 96 köyünü dolaşarak; folklor ve halk edebiyatı alanında, derleme ve araştırmalar yapar.

Anılı Halil Ağa, Daynalıklı Zeynel Ağa, Cedere'de Karanlı Bahri Efendi, İğnezor'da Kadı-Ahmed gibi yaşlı ve okumuş kişilerden Kars'ın 1877/1293 yılı öncesi ve sonrası hakkında görüş bildiklerini dinleyerek yazmıştır.

1933 yılı yazında Göle köylerini dolaşan Kırzioğlu, 1936-1937 yıllarında da 10 ay kadar Posof'un kaza merkezi olan Digor'da "Hususi Muhasebe Tahsil Müfettişi" iken; yine kendi atıyla bol bol köyleri dolaşarak; bu kazayı, tarih ve kültür açısından araştırma imkanı bulmuştur.

Ayrıca Topçu Yedek subayı olarak 1938 ve 1943-44 yıllarında iki defa Bardız'ı ra içine alan Sarıkamış köyleri ile Taht-düzünü, 1940'da Kağızman Deresi'ni, 1940-41'de Kars Merkez köylerini, 1948'de Çıldır'ı, 1954'de Ardahan, Iğdır, Tuzluca ve Digor'u dolaşarak; tarih, folklor ve halk edebiyatı hakkında araştırmalar ve derlemeler yapmıştır.

Böylece, 21 yılda Kars ilinin hemen hemen bütün kaza ve köylerini dolaşarak; canlı şahitlerden, Kars'ın tarihi ve kültürü ile ilgili araştırma ve derlemelere dayanan zengin bir arşive sahip olmuştur.

Onun doğduğu ve yaşadığı Kars bölgesinin mazisini her bakımdan tanımak ve öğrenmek merakı ve yazma kararı artık onun ömrü boyunca süren bir "milli tutkusu" haline gelmişti. Liseyi bitirdiği yıllardan itibaren Kars'ın tarihi, kültürü, folkloru üzerine araştırma yapmasına neden olur ve bu kararla, bu tutku ile o gündün itibaren eline kalemını alır. Kırzioğlu, bu tutkusunun ilk örneğini, Kars Halkevi'nin aylık dergisi olan "Doğuş"ta "Karsaklı" imzası ile "Kars'ta

Edebiyattan" başlığı ile 1934 yılında yayınlamıştı. **Kırzioğlu**'nun araştırma ve öğrenme merakı en önemlisi bu tarih sevgisi, 1941 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde tarih eğitimini seçmesine neden olur. Cumhuriyetin 10. ve 15. yıldönümlerinde birçok ilin güzel eserleri yayınlanıp ta, Kars için bir broşürün bile yayınlanmaması onu çok üzer. Kars hakkında genel bilgiler veren 350 sayfalık resimli broşür hazırlayarak; "İstanbul Üniversitesi'ne Devam Eden Karşı Gençlerin Başkanı" sıfatı ile, CHP Halkevleri Bürosu'na müracaat ederek; broşürün basılmasını ister. İkinci askerliğini yaptığı Sarıkamış'ta (1943) iken; "Halkevleri Bürosu"ndan olumlu cevap alır. Cumhuriyetin 20.Yıldönümü münasebeti ile Kars broşürü kendi ifadesi ile "kısaltılmış ve bozulmuş haliyle" 8+144 sayfa olarak 1943'de basılmıştır.

Kırzioğlu'nun, 20 yıllık çalışmasının sonucu hazırladığı "**Kars Tarihi**" adlı eserinin basımı bir hayli zaman aldığı gibi çok da ilgi çekicidir.

Kars halkının da arzusu ile, "Kars Vilâyeti Daimî Encümeni", 28 Eylül 1944 günlü; 6994/369 sayılı kararı ile 1945 Nisan sonunda teslim edilmek üzere "Kars Tarihini Yazma Müsabakası" açmış; Kars, Ulus, Akşam, Cumhuriyet, Tanin gazeteleri ile Ankara Radyosu ve Anadolu Ajansı aracılığı ile tüm yurda duyurulmuştu. Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da, 18 Aralık 1944 tarih ve 307 sayılı bir tebliğ ile yarışmayı duyurulmuştu.

17 aylık ikinci askerliği sırasında çadırlarda daktilo ettiği, 1944 Kasım'da terhis olup fakülteye döndükten sonra tamamladığı, ilk çağlardan 19. yy.ın başlarına kadar ki dönemi kapsayan 400 sayfa ve 100 resimli "**Kars Tarihi**" adlı eserini, Kars Vilayeti'ne teslim etmişti. Yarışmaya tek katılan **Kırzioğlu**'nun eseri, o zamanki malî yılbaşı olan 1 Haziran 1945'den önce "mükâfat ödeneği" emanete alınmadığından basılamaz.

Daha sonra yaptığı ilavelerle 525 sayfa olan eseri, 1950'de "Kars Vilâyeti Umûmî Meclisi"nin 3 Ocak 1950'de verdiği ve ayırdığı ödenekle basılmasına karar verilmiştir. Ancak, iktidar değişikliğinden sonra, Vilâyet Encümeni, 22 Haziran 1950 tarih ve 8965/149 sayılı kararla; eserin basılabilmesi için, Türk Tarih Kurumu'nca incelenip, olumlu bir belge almasını kararlaştırmıştı. Türk Tarih

Kurumu, 2 Ağustos 1950 tarih ve 467 sayılı yazı ile olumlu cevap vermesine rağmen eser yine basılamaz.

1951 yılında gerek Kars İl Bütçesi ve gerekse Kars Belediye Bütçesi'nden basım parası ayrılmasına rağmen, yine eseri basılamamıştır.

9 Mayıs 1952'de Kars İli Özel İdare Müdürlüğü'nün 47513-576 sayılı kararı ile yeniden "Kars Tarihi Yazdırma Müsabakası" düzenlenir. Yine, sadece **Kırzioğlu**'nun başvurduğu bu yarışma sonucu; eseri, İçişleri Bakanlığı'nca incelenir. Eser ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı yoluyla, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ndeki tarih profesörlerince de incelenerek; olumlu rapor alır. Bu olumlu haberi, 16 Mayıs 1953'de Diyarbakır'da iken duyan **Kırzioğlu**, Kars Vilayeti'nce kendisine verilen 6.000 liranın üzerine üçte bir gibi miktar para koyarak; eseri, nihayet 1953'de İstanbul'da "**Kars'ta Yatan Aziz Şehitlerimizin Kutlu Ruhuna Armağanım Olsun**" ithafıyla bastırabilir.

Sekiz bölümden oluşan **Kars Tarihi**'nin, I. Bölümü'nde de En Eski Çağlardan Sakalara Kadar, II Bölümü'nde; Sakalardan Arşaklı Hakimiyetine Kadar, III.Bölümü'nde; Eski Oğuzlar: Arşaklılardan İslamiyete Değın; IV. Bölümde; İslamlığın İlkçağı (M.S.646-1045), V. Bölümü'nde; Selçuklular Çağı (1045-1239), VI.Bölümü'nde Çingizlilerden Osmanlı Hakimiyetine Değın (1239-1517) yer alan konularla birinci cildi tamamlanır.

Eserin, "Ekleme" kısmında ikinci ve üçüncü ciltlerden çıkarılan kısa kronoloji ve dördüncü ciltten özetler (1534-1921) yer alır. Bu "Ekler VII. Bölümde Osmanlı İmparatorluğu Çağı (1534-1918) ve VIII.Bölümde Yeni Türkiye Çağı konuları yer alır.

Eserin sonunda, Kars ve çevresi ile ilgili pek çok resim ve Kars'ın tarihi gelişimi ile ilgili 6 harita yer alır. Ayrıca, eserin, her bölüm için ayrı ayrı hazırlanan oldukça zengin bir bibliyografyası vardır.

Osmanlı Arşiv Belgelerini okuyup değerlendirmede uzman olan **Kırzioğlu**, ömrünün büyük bir kısmını çeşitli arşivlerde çalışarak geçirmiştir.

Kırzioğlu'nun bilimsel çalışmalarının Doğu Anadolu ve Kafkaslar üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Kendisi ifadeyi ile onun mesleki en büyük hizmeti olan "Dede Korkut Oğuznameleri'nde geçen Kızılırmak başları ve Malatya'dan

Hazar Denizi ile Kafkas Dağlarına kadar ki coğrafya adlarının "Haritası"nu ilk defa yapması (1952); eski "Urartu" (eş anlamında Armenia/Yukaru-Eller=Oğuz Elleri) Ülkesi'nde, M.Ö. 680 yılında başlayan Türkmen/Aşkenaz sayılan Saka'ların yerleşmesiyle, onların Horasan kolundan gelen Arşaklı/Partlıların (M.Ö. 120-35, M.S:51-428) ve Haleflerinin "Tarih Destanları" oluşunu 40 yılı aşkın bir zamandan beri türlü deliller ile yayınlarıyla, kongre ve sempozyumlarda ispat edegelmesidir.

"Dede Korkut Oğuznameleri I. Kitabı"; "Bizi Bize Tanıtan" Dedem Korkut'un kutlu ruhuna armağan olsun" ithafıyla 1952'de yayınlanmıştır.

"Kur'an-ı Kerim'den sonra en çok okuduğum ve her okuyuşumda heyecanlandığım "Kitab-ı Dede Korkut"dur diyen **Kırzioğlu**, 15 yıldan beri üzerinde çalıştığı Dede Korkud Oğuznameleri hakkında çeşitli dergi ve gazetelerde yazıları vardır.

Uzun yıllar "Dede Korkud Oğuznameleri"ni oluşturan tüm eserleri inceleyen **Kırzioğlu**, bu Oğuznamelerin tarih vesikası olarak değerlerinin toplu bir eserde tanıtılması ihtiyacını duyar. Bu Oğuznamelerin, Arsaklılar Çağındaki Oğuzların "Armeni"de denilen Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Gürcistan'daki 6 asra varan hakim ve sonra da dağınık derebeylikler halinde yaşayışına ait olduğunu kesin delillerle ispat ettiğini belirten **Kırzioğlu**, "Ulu Tanrının kendisine bu imkanı verdiği için çok sevinçlidir". Onun için Dede Korkud Oğuznameleri'nin milli hayatımıza ve ilim alemine yeni görüş ve anlayışlar kazandıracığı görüşündedir. Üstelik, "Genel Türk Tarihi için Yenisey ve Orhun Yazıtlarının okunması kadar hatta, belki de ondan daha da mühimdir" demektedir.

"Dede Korkut Oğuznameleri II. Kitabı"; "Dede Korkut'a çok hayranlık duyan ortanca oğlumuza O'nun adını koyan Eşim Nebaha'te armağan olsun" ithafıyla, 1975'de Atatürk Üniversitesi yayınları arasında çıkmıştır. Bu eserinde, Türk Edebiyatı'nın ve Önasya Türk Tarihi'nin en büyük arıt ve belgelerinden alan "Dede Korkut Oğuznameleri"nden ikisini yayınlamıştır.

Dede Korkut Oğuznameleri I. Kitap ve Dede Korkut Oğuznameleri II.Kitap Atatürk Kültür Merkezi tarafından **Ankara, 2000** yılında yeniden yayınlanmıştır.

Kırzioğlu'nun 100.Yıldönümü dolayısıyla "1855 Kars Zaferi" adlı eseri, 1955 yılında Kars'ı Tanıtma Derneği'nin ilk yayını olarak neşredilmiştir.

"Anadolu'da ilk şehir savaşı madalyası: "1272 (1855) Kars Nişanı" ifadesi ile Kars'a verilen madalya kitabın kapağında yer almaktadır.

Kitabın tüm geliri Kars'ın Rus esareti altında iken yapılan Rus Çarlığını temsil eden "Rus Abidesi"nin yerine yapılması planlanan "Kars Zafer Abidesi"ne harcanacağı belirtilmektedir ki, bu abide Kars'ta yapılmıştır.

"1853-1855 Kars Şehidlerimizin Kutlu Ruhuna Armağan Olsun" ithafıyla hazırladığı bu eser, beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; Moskoflarla Sınırdaş Oluncaya Değın Tarihte Kars İli'ne Bir Bakış;

a-Türklük bakımından Kars ilinin hususiyetleri

b-Anadolu Sipahilerinin alın teri ve elemeği ile şenlenen Kars Kalesi'nin Osmanlı-İran Savaşlarındaki yeri özetle verilir.

I.Bölüm'de Karadeniz ile Akdeniz'e Çıkmaya Çalışan Moskoflarla Savaşlarımız ve Anadolu'da 70 yılda (1870-1877) Geçen Türk-Rus Savaşlarında Kars Kalesi

II.Bölüm'de, 1853-1854 Yılında Kars İli'nde Geçen Muharebeler,

III.Bölüm'de, 1855 Yılında 28 Eylül'e Değın Kars Kalesi'nde ve Çevresindeki Muharebeler.

IV.Bölüm'de 1855 (h.1272) Büyük Kars Zaferimizin Kazanılması,

V.Bölüm'de, 1855 Kars Zaferi'nin Yurdumuzda ve Dünyadaki Akisleri anlatılır.

Eserin sonunda 1855 Yılında Kars Şehri ve Tabyalarının güneyden görünüşü (1855 Kars Muhasarası Müşahid Mektupları" adlı 1856 yılında Tiflis'te basılan Rusça bir eserden alınmıştır) ile 29 Eylül 1855 Kars Zaferi kazanıldığı sırada Kars şehriyle tabyaları ve Türk-Rus kuvvetlerinin hareketlerini gösterir bir harita yer almaktadır.

İlk önceleri Kars ili ve bölge tarihi ile ilgilenen Kırzioğlu, işte bu nedenlerle Hocası Prof.Dr.Akdes Nimet Kurat'a "Kafkas Elleri" üzerine bir doktora çalışması yapmak istediğini bildirerek hocasının görüşünü sorar: Prof.Dr.Akdes Nimet Kurat Hoca'nın kabulü ile 1958 yılında doktora tez çalışmalarına başlar. 1961

yılında tamamladığı tezini, hocasının yurt dışında olması nederi ile teslim edemez. Daha sonra da, hocasının isteği üzerine (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları arasında basılabilmesi için) hazırladığı 750 sahifelik tezini yarıya indirmek zorunda kalır. Nihayet, “Osmanlıların Kafkas Elleri’ni Fethi (1451-1590)” adlı doktora tezi üzerindeki çalışmalarını tamamlar ve 1967 yılında tezi çok başarılı bulunarak kabul edilir.

“Kars Kalesi Dizdarı” olan “Ana-Dedesı” Dağıstan’da (Komuk-Eli’nin) “Congutay” kesiminden gelen rahmetli babam Kırzioğlu Mehmed Derviş Efendi’nin aziz ruhuna armağan” ettiği doktora tezi, 1967’den itibaren Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde öğretim görevlisi olarak hizmet ettiği Atatürk Üniversitesi tarafından, 1975 yılında Erzurum’da basılmıştır. Eserin ikinci basımı, Türk Tarih Kurumu tarafından Ankara, 1998’de yapılmıştır.

Dört bölüm halinde hazırlanan eserin, I. Bölümü’nde; Fatih Sultan Mehmed Çağındaki Fetihler (1451-1479),

II.Bölüm’de, Şehzâde ve Padişah Selim’in Fetihleri (1508-1514),

III.Bölüm’de, Kanuni Sultan Süleyman Çağındaki Fetihler (1534-1555),

IV.Bölüm’de III.Sultan Murad Çağındaki Fetihler (1578-1590) ile Osmanlıların Kafkas Elleri Fetihleri yer alır.

Eserin sonunda, büyük ölçüde arşiv ve kaynak eserler ile araştırma ve genel eserlere dayanılarak hazırlanan oldukça yoğun bir bibliyografya yer almaktadır.

Yine eserin sonunda, “Belgeler” bölümünde; 40 belgeye yer verildiği gibi, geniş bir indeks ile Osmanlıların Kafkas Elleri Fetihlerini gösteren 2 özel harita da bulunmaktadır.

Kırzioğlu’nun “Milli Mücadele’de Kars I.Kitap” adlı eseri “Kars Tanıtma Derneği tarafından 1960 yılında İstanbul’da basılmıştır.

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi şartlarının İngilizler tarafından keyfi uygulamaları ve şartları da aşan istekleri sonucu; 1918’de tekrar Anavatan’a kavuşmuş olan Elviye-i Selâse/Üç Sancak (Kars, Ardahan ve Batum), yine terk edilmek zorunda kalmıştı. Mütareke sonrası İtilaf Devletleri’nin Anadolu’yu işgallerine tepki olarak kurulan ilk Milli Cemiyet, Kars’ta 5 Kasım

1918'de kurulan "Kars Milli İslâm Şûrâsı"dır. İşte bu eserde, "Kars Milli İslam Şûrâsı" (5 Kasım 1918-18 Ocak 1918), Cenubigarbi Kafkas Hükümeti (18 Ocak 1919-13 Nisan 1919) ile Kars'ın İngiliz işgalinden Erzurum Kongresi'ne kadar ki süre içinde (13 Nisan-23 Temmuz 1919) bölgede faaliyet gösteren Milli Şûrâ şubelerine ait bulunabilen belgeler yer almaktadır. Dolayısıyla yakın tarihimizde ışıktan tutan önemli bir belge kitap niteliğinde bir eserdir.

Kırzioğlu'nun en önemli hizmetlerinden birisi de, şüphesiz Kürtler hakkında yaptığı çalışmalardır. Bu konu hakkındaki çalışmalarını üç ayrı eser halinde yayınlamıştır.

1945 yılından beri "Kürtlerin Kökü" üzerine yayınları olan Kırzioğlu, Tasvir gazetesinin 1-22 Mayıs ve 14 Haziran 1946 tarihli nüshalarında "Kırmanç Kürtlerinin Aslı" başlıklı yazıları yer almıştır.

Bundan başka, Ocak 1952'de Diyarbakır'da çıkan "İç Oğuz" dergisi ve "Yeni Şafak" gazetesinde "Dede-Korkut Oğuznameleri I.Kitap"ta, "Kars Tarihi"nde VI.Türk Tarih Kongresi'nde, "Türk Kültürü Dergisi"nde (Nisan 1963, Sayı:6, s.29-532) bu konular hakkında yazılar yazmış ve konferanslar vermiştir.

Bu konudaki çalışmalarını kitap haline getirdiği ilk eseri "Kürtlerin Kökü I. Bölüm" olup; Diyarbakır Tanıtma Derneği yayınları arasında yer alarak 1963 yılında Ankara'da basılmıştır. Eserde, "Şerefname" ile "Dede Korkut Oğuznameleri"ne göre; Kürtlerin Kökü'nün, Oğuzların Boğdüz ile Becen boylarından geldiği anlatılmaktadır. Eser; tarih, milli destanlar ve an'anelere göre yapılan incelemelere dayanmaktadır. Eserde konu, üç ana başlık altında ele alınır.

A.Beş ayrı bölgedeki soydaş Kürtler ve bunlardan Dicle-Kürtlerinin de kökçe İranlı değil, Saka-Cenli-Oğuz olduğu,

B-Yunanlı ve Romalılar ile Ermeni ve Gürcü tarihlerindeki Horasan'dan gelen Küçük Arsaklıların devlet kuruluşu ve düzenleri ile, "Dede Korkut Oğuznameleri"ndeki haberlerin aynılığı

C-İlk Kürt Tarihi "Şerefname" ile "Dede Korkut Oğuznameleri"ne göre Kurmanç Kürtleri'nin kökü, Oğuzların Boğdüz ile Becen boylarındandır.

Bu konudaki ikinci eseri, 1964 yılında Ankara'da yayınlanan "Her Bakımdan Türk Olan Kürtler"dir.

Bu eseri Kürtler hakkında yapmayı düşündüğü çalışmanın I. Bölümü'nü yani Tarih Bakımından Kürtlerin Türklüğü konusunu kapsamaktadır.

Kırzioğlu, "Her Bakımdan Türk Olan Kürtler" hakkındaki çalışmalarını Tarih Bakımından Milli Destan ve An'anelere Göre, Dilbilimi/Filoloji, Antropoloji, Etnoloji, Sosyoloji, Din ve Folklor Bakımından olmak üzere 9 bölümde incelemek ve yayınlamak istemektedir.

Bu eserde, 1-Dicle'den Başka Dört Ayrı Bölgedeki "Kürt" adlı soydaş Türkler, 2-Dicle Bölgesi'ndeki Kürtlerin (Kırmançların) Türklüğü, 3-Bibliyografya ve Belgeler yer almaktadır. Ayrıca eserin sonunda, yeryüzünde Kürtlerin bulunduğu yerleri gösteren ve Oğuz Elleri (Küçük Arşaklılar Ülkesi) M.Ö. II. Ve M.S.V. yy.lara ait 2 harita bulunmaktadır.

Bu konudaki diğer bir eseri de, 16 Aralık 1967'de Atatürk Üniversitesi'nde verdiği üç saatlik konferansın genişleterek, yayınlanmasıyla ortaya çıkmıştır.

Tarih, dil, antropoloji, etnografya, etnoloji-Milli Destanlar, Gelenekler ve Folklor bakımından incelediği "**Kürtlerin Türklüğü**" adlı bu eseri, **Ankara'da 1968** yılında yayınlanmıştır.

Eserde önce, ayrı bir başlık altında "Kürt Adının Manası" anlatılır. Eserin I. Bölümü'nde; "Tarih Bakımından Kürtlerin Türklüğü" başlığı altında;

A-Yenisey Kürtleri,

B-Batı Türkistan veya Horasan Afgan Kürtleri,

C-Dağıstan-Macar veya Tuna Boyu Kürtleri,

Ç-Kuzey-Azerbaycan ve Kür-Aras Kürtleri

D-Dicle Kürtleri tek tek ele alır.

"Dil Bakımından Kürtlerin Türklüğü başlıklı II. Bölümde, A-300 yıllık Sasanlı-İran İstilasının Kürtlerdeki Tesirleri, B-Kürtlerde Oğuzca'nın İzlerinden Beş Özellik, C-Yenisey İle Göktürk Yazıtlarındaki ND/NT ve NÇ Sesi Kürtlerde Kullanılıyor, D-Kürtlerde Aile ve Beşiğe Ait Sözlerin Çoğu Türkçe'dir. E-Kürtlerde Yaşayan Unutulmuş Eski-Türkçe Sözler, alt başlıkları ispatlanarak, anlatılmaktadır.

“Öteki Sosyal Bilimler Bakımından Kürtlerin Türklüğü” başlıklı III.Bölümde ise; A-Antropoloji Bakımından Kürtler, B-Etnografya ve Etimoloji Bakımından Kürtler, C-Milli Destan Ve Geleneklerde Kürtlerin Türklüğü, Ç-Folklor Bakımından Kürtler, Ortaasyalı ve Oğuzluğa Bağlıdır, alt başlıkları ile anlatılmaktadır.

Eserin son cümlesi ise; Ziya Gökalp’in Diyarbakır’da çıkarttığı “**Küçük Mecmua**” dergisinin 5 Haziran 1922 tarihli sayısındaki “**Türklerle Kürtler**” adlı makalesinin sonundaki cümledir.

“Kürtleri Sevmeyen bir Türk varsa, Türk değildir. Türkleri sevmeyen bir Kürt varsa, Kürt değildir”.

1967 yılından beri Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde görev yapan **Kırzioğlu**, öğrencileri için de ders kitapları hazırlamıştır.

İstanbul ve Ankara Üniversitesi’ndeki tarih bölümlerinde okutulan “**Eski-Yazılı Tarih Metinleri**” kitapları, Atatürk Üniversitesi’nde de okutuluyordu. Fakat, Arap harfleri ile yazılan tarih metinlerinin seçimindeki yetersizlik ve baskılarındaki aşınma nedeniyle yeniden bir kitap hazırlanma ihtiyacı doğmuştu.

İşte bu nedenlerle **Kırzioğlu**, “**Eski Yazılı Tarih Metinleri II**”, adlı eserini 34 eserden seçerek oluşturmuştur. Eser, öğrencilerin, 1464 yılından 1927 yılına kadar ki tarih metinlerinin basıldıkları eserlerdeki dizgi ve biçimleri ile tanınmasına yönelik hazırlanmıştır. Eser, 1976 yılında Atatürk Üniversitesi tarafından **Erzurum**’da basılmıştır.

Eserde, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın “Nutuk”u, A.Refik Alptınay’ın “Kafkas Yollarında, Mehmet Arif’in, “Başımıza Gelenler”, Süleyman İzz’in “Tarih-i İzzi”si, Evliya Çelebi’nin “Seyahatnamesi”, Katip Çelebi’nin “Fezleke”si, Peçevi İbrahim Efendi’nin “Tarih-i Peçevisi”, III.Sultan Murad’dan Gazi Gerey Han’a, III.Selim’den Çar IV.İvan’a, II.Selim’den Devlet Gerey Han’a yazılan hümayunlar, Enverî’nin “Düsturname-i Enverî”si vs. gibi eski yazılı tarih metinlerden seçmeler bulunmaktadır.

Kırzioğlu’nun, Atatürk Üniversitesi yayınları arasında **Erzurum, 1968**’de basılan “**Atatürk Üniversitesi Erzurum Yazma ve Basma Eserler Sergisi (7-21 Ağustos 1968)**” adlı broşür eseri, ebadı küçük ama içeriği ve anlamı çok büyük bir

çalışmanın ürünüdür. "Resmi Vilâyet Gazetesi" olarak 1867'de Erzurum'da yayınlanan "Envâr-i Şarkiyye" Gazetesi'nin 101.Yıldönümü münasebetiyle o zamanki Erzurum Vilâyeti'ni kapsayan 8 Sancak (Hakkâri, Van, Bitlis, Muş, Kars, Çıldır (Oltu), Erzurum, Erzincan Karahisar-ı Şarki) ile genel olarak Doğu Anadolu, İbrahim Hakkı Hazretleri, Milli Mücadele, Erzurum Kongresi ile ilgili yazmalar, basmalar, fotoğraflar, belgeler, pullar ve madalyaların yanısıra, Atatürk Üniversitesi'ne ait (kuruluşundan o tarihe kadarki) kanun, yayın, tez, bülten, yıllık, tüzük ve yönetmeliklerden oluşan bir sergi 7-21 Ağustos 1968 tarihlerinde halka açılmıştı. İşte bu broşür eser de, bu amaçla hazırlanmıştır.

Kırzioğlu'nun "Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezâlimi (1918-1920)" adlı eseri, Kars Turizm ve Tanıtma Derneği'nce 1970 yılında **Ankara**'da basılmıştır.

Erzincan-Erzurum, Kars, Revan, Nahçıvan, Aşkale ile Borçalı'daki Ermeni Vahşetleri ve Mezalimi üzerine 1918-1921 arasında basılmış Türkçe ve Fransızca 7 risalenin asıllarının bulunduğu ve bunlara dayanılarak hazırlanan bu eserde; Ermenilerin iddialarının tam aksine, böylesine geniş bir coğrafyada, Ermenilerin Türkleri katlettikleri gözler önüne serilmektedir.

Eser yedi kısma ayrılan başlıklardan oluşmaktadır.

Birinci kısımda, Erzurum Rus İkinci Topçu Alayı Komutanı Yarbay Twerdo-Khlebof'un Hatıratı ve aynı zamanda Alayın Harp Ceridesi olan bu Tarihçe'de Aralık 1917-12 Mart 1918 yılları arasında Ermenilerin, Erzincan ve Erzurum Türklerine yaptıkları mezalim anlatılır.

İkinci kısımda; T.Khlebof'ın Tarihçesi'ne ekli olan ve Yüzbaşı Iven Gakiloviç Pilyat tarafından yazılmış olan bir mektupta Erzincan ve Erzurum'daki Ermenilerin Türklere yaptıkları mezalimi anlatıyor.

II.A Kısımda; 1918'de Kars ili ve ötesinde Ermeni birliklerinin İslam ahaliye yaptıkları mezalim Osmanlı Genelkurmayı tarafından belgeli yazmaktadır.

1918 yılında, İslam ahaliye Ermenilerin yaptıkları mezalim; Osmanlı Genelkurmayı tarafından 1918 yılı "Kars İli ve Ötesinde Ermeni birliklerinin Yaptıkları Zulüm ve Vahşet" adlı belgeli eserine dayanılarak anlatılmaktadır.

III.B.Kısımda; I.Aksiğinin İdaresi Müfettişi Dr.Khoresenof imzası ile verilen belgede Ahılkelek'te Ermenilerin Türklere yaptıkları vahşet ve kırgınlar anlatılmaktadır.

IV.A.Kısımda; Osmanlı Genelkurmayı tarafından hazırlanan "1919 yılı Temmuz ayı içinde Kafkasya'daki Türklere karşı yapıldığı haber alınan Ermeni mezalimi anlatılmaktadır.

IV.B.Kısımında; IV.A'da yer alan Osmanlı Genelkurmayı'nın hazırladığı raporun Fransızcası yer almaktadır.

V.Kısımda; Güneybatı-Kafkas Ahalisinin Haklarını Koruma Merkez Komitesi adına Kobliyan Beyi Atabek Server ve Feyzullah ve Komite Başkanı Dr.Esad Beyler tarafından hazırlanan Kars, nahçıvan, Kemerli, Ahılkelek ve çevresindeki Ermeni mezalimini anlatan Fransızca-Türkçe belgelere yer verilmektedir.

VI.Eski Birinci Kafkas Kolordusu Kumandanı 15.Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa tarafından hazırlanan Birinci Kafkas Kolordusu'nun 1918 yılındaki Hareketleri ve gördüklerinin anlatıldığı ve General Harbord başkanlığındaki Heyet'e verilmek üzere 1919 yılında hazırlanan rapor bulunmaktadır.

VII.Kısımda; Şark Cephesi Kumandanlığı'na bağlı 10.Şube tarafından hazırlanan 1919 ve 1920 yıllarında Kafkasya'da İslamlara karşı yapıldığı belirlenen Ermeni Mezalimi'ni anlatan rapor bulunmaktadır. Bu raporda Kars ve Erivan çevresinde yapılan Ermeni Mezalimi anlatılır.

Kitabın sonunda üç "ek" yer almaktadır. I.Ek'te; Kars'ta 1918 Mart-Nisan'daki Ermeni Mezalimi, II.Ek'te 1918 Ermeni Mezalimine Karşı Aşık Kahraman'ın İki Ağıtı; III.Ek'te; 1919-1920 Ermeni Mezalimi'ne Arpaçaylı Veli Aras'ın Bir Hitabı'na yer verilmektedir.

Kitabın sonundaki "Sonsöz"de ise; **Kırzioğlu**, Ermeni iddialarını tarihi delillerle çürütmektedir.

Kitabın ikinci basımı 1999 yılında **Köksav** tarafından yapılmıştır.

Atatürk Üniversitesi yayınları arasında Erzurum'da 1972. yılında basılan "Kurtuluş'unun 150.Yıldönümünde Kanada Kars'ına, Türkiye Kars'ı ve Atatürk Üniversitesi'nden Armağan (10 Temmuz 1972)" For the 150th anniversary For the

Foundation of Present To Kars in Kanada From Kars in Turkey and Atatürk University (10th July 1972)” adlı eseri Türkçe ve İngilizce olarak iki dilde basılmıştır.

Türkiye Kars’ının coğrafya, tarih, etnografya ve folklorunun anlatıldığı kitap, adeta bir turizm elçisidir. Üstelik tarih kısmında anlatılan “Kanada Kars’ı”nın hikayesi, oldukça ilgi çekici ve gurur vericidir. Şöyle ki;

“Kırım Savaşı sırasında 16 Haziran 1855’te üçüncü defa Kars’ı kuşatan Ruslara karşı, 14 yaşından yukarı çocuklar bile “Gönüllü Alayı”na katılıp çarpışıyordu. Sivastopol Bozgunu’nun acısını çıkarmak için General Muravyev kumandasında 54 binlik ordu ile 29 Eylül 1855 cebri hücumu geçen Ruslar, yedibuçuk saat süren tabyalardaki kanlı muharebeler sonunda ağır bozguna uğrayıp, 20 bin zayıat verdiler. Bu müdafaada, yalnız şehir halkından tabyalarda 6 kadın, 9 din bilgini/hoca ve 70 şehid ile, 230 yaralı verilmişti. 1855 Kars Zaferi’ni gören ve bunda emeği geçen Kanadalı General Williams raporlarında, İngilizlerden Albay Lake ve Dr.Sandwithe dahi hatıralarında, kadınlı-erkekli Türklerin yurt korumadaki eşsiz kahramanlık destanlarını nasıl yarattıklarını anlatmışlardır. Kars’ta yararlığı görülenleri devlet mükafatlandırırken, şehrin adını da yüceltti: Müşir Vasıf, Korgeneral Kerim ve Williams Paşalara mücevherle süslü birer altın kılıç ile Mecidiye Madalyaları verdi; üzerinde “Kars Kalesi” resmi bulunan altın, gümüş ve bronz “Kars Madalyası” yaptırılarak, hizmeti geçenlere dağıtıldı; şehre ve ahalisine “GAZİ” unvanı verilerek, Mahkeme Siciline (kütüğüne) yazdırıldı; şehir halkı, üç yıl vergi ve askerlikten affedildi; Karadeniz’de İstanbul-Batum arasında işleyen en yeni vapura “KARS” adı verildi Kars ahalisine, Sultan Mecid’in kutlaması ve Vekiller Heyeti’nin teşekkürleri geldi. İngiltere Kraliçesi Victoria, General Williams’a “Kars Baroneti” unvanını verdi 1855 Kars Zaferi’nin tafsilâtını öğrenen Kanadalı General Williams’ın memleketi olan Ottawa’nın 25 mil güneyindeki Ellington kasabası halkı, öteki adaş kasabalardan ayırt edilmek üzere buranın adını değiştirmeyi görüşürken “KARS” adını şerefle benimsediler. Fransızlar Paris’te onbin figüranlı bir açık-hava tiyatrosunda, General Williams’ın raporlarına göre, “1855 Kars Muharebesi”ni

temsil ederek, Akdeniz'e çıkmayı gözeten Ruslar'ın burada, Türkler tarafından nasıl yenildiklerini canlandırdılar" (s.7).

Kırzioğlu'nun "Dede Korkut Oğuznâmeleri" ışığında Karapapaklar, Borçalı-Kazak Uruğu'nun Kür-Aras boylarındaki 1800 yılına Dair Bakış" adlı eseri, Türk Ocağı Erzurum Şubesi Yayınları arasında 1972 yılında yayınlanmıştır.

Eserin oldukça uzun ve anlamlı bir ithafı vardır. Şöyle ki; "1877 Nisan 24'ünde Rusların Kars sınırlarını geçişinde "Can Sağ İken Yurt vermenik düşmana" nakaratlı koçaklama-türküsünü Çıldır Kaymakamı Ermeni Soylu Andon'a ölümü göze alarak;

"hulus-i kalbinden bilsen fikrimi; Men, Allah'tan Al-Osmanı isderem" diyebilen Çıldır Karapapakları'nda büyük Şairimiz Aşık ŞENLİK BABA'nın kutlu ruhuna armağan".

Kırzioğlu, bu eserinde; "Karapapak-(Borçalı-Kazak) Uruğunun Kür-Aras/Soylarmdaki 1800 Yılına Bir Bakış" başlığı altında; Yukarı Kür boylarmdaki "Karapapak" adlı çoğu sunni-hanefi, azı "Mürüt" (Mürid/yarışaman-Müslüman) ve şi&i mezhebinden olan Türklerin başlıca Borçalı ve Kazak/Kazakh adlı iki kola ayrıldığını bunların Kıpçak/Kuman-Khazar uruğundan sayıldığını belirtir. Ekinciliğe ve yerleşik hayata yeni yeni alışan bu çok yiğit atlı göçebe "Ulus"un II.yy. sonlarında Kafkaslar kuzeyinde Borçalı-Kazak çayları bölgesine gelip yerleşmelerini ve adlarını bu sulara vermeleri, 1064'te Alp-Arslan'ın huzurunda toptan İslam dinine girmeleri, yaylakçı-kışlakçı yaşayışları, Türkistan'daki Karakalpak ağzı ile konuşmalarının önemli olduğunu ifade eden Kırzioğlu, yazılı belgelerindeki bilgileri ve Karapapakların "Çinçavat" dedikleri batıdaki komşuları eski Gogar halkına bakışlarını incelemektedir.

Eserin "Eklemeler" kısmında; I.Eski Karabörklüler ile Bugünkü Karakalpaklar, II.Kür-Aras Boylarından Göçme Sulduz-Karapapakları, III.Kars Karapapaklarının 1877 Savaşı ile Milli Mücadele'deki yararlılıkları, VI.Kars Karapapakları Ağızlarının Özellikleri, V.Rus İcadı "Azeri deyiminin Türklüğe Aykırılığı ve zararları, VI.Karapapak Ağzı Halk Değişlerinden Örnekler verilmektedir.

Eserin arka sayfasında 1064'de Anı'nun fethi sırasındaki bölge ve çevreyi gösteren bir harita yer almaktadır.

Sayın **Kırzioğlu'nun** "Doçentlik Tezi olan, "**Yukarı Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar**" adlı eserinin ilk basımı, 1976 yılında Atatürk Üniversitesi tarafından **Erzurum'da**, ikinci baskısı ise 1992 yılında **Ankara'da** TTK tarafından yapılmıştır.

"**Şehide Anam, Hesna Hoca'nın (1897-1918) Aziz Ruhu'na Armağan**" ettiği bu eseri, üç bölümden oluşmaktadır; Eserin başında arşiv, belgeleri, yazma, basma ve telif eser şeklinde tasnif edilen zengin bir kaynak ve bibliyografya yer almaktadır. I. Bölüm'de; Hazar Denizi ile Karadeniz Arasında İlk Kıpçaklar (M.Ö. VIII-MS.VI.yy). II.Bölüm'de; Kür ve Çoruh Boylarında Selçuklu Fetihleri (1064-1080) ve Son Kıpçakların Batıya Göçleri, III.Bölüm'de; Son Kıpçakların Kür ve Çoruh Boylarına Gelişleri (1118-1195), Ortodoks-Kıpçak Atabekler Hükümetleri (1267-1578) yer alır.

Ayrıca eserin sonunda; Kimmerler ve Sakalar hakkında, I.Bölüm'e ilavelerin yanında, dizin ve 4 harita bulunmaktadır.

Kırzioğlu'nun Karahanoğlu Müştak Halifi ile birlikte hazırladığı "**Karahanoğlu Aile Tarihçesi ve Karahanoğlu M.Muhterem'in Şiirleri-Kitaplığı**" eseri, bir aile tarihçesidir.

Eser üç bölümden oluşmaktadır:

I.Bölümde; Karahanoğlu Aile Tarihçesi ve Karahanoğlu M.Muhtarın Şiirleri ve Kitaplığına yer verilmektedir.

II.Bölümde; Karahanoğlu Muhtar Bey'in matbu ve yazma eserlerinin katalogları, bu eserlerin yazar ve eser adına göre hazırlanan indeksleri yer almaktadır.

II.Bölümde Karşılı Büyük Zâ'im Hanedanından Karahanoğullarının Aile Tarihçesi, Kütüğü ve Karş Şehri Vakaları Takvimi yer almaktadır.

Eserin sonunda aile resimleri ile aileye ait belgelerden örnekler bulunmaktadır.

Kırzioğlu, 1975 yılında M.Muhtar Karahanoğlu'nun zengin kitaplığının Atatürk Üniversitesi'ne bağışlamasında büyük rol oynamış; böylece kitaplar hem geniş bir aydın kitlesinin istifadesine sunulduğu gibi, Üniversite Kütüphanesi'nin de zenginleşmesini sağlamıştır.

Kırzioğlu'nun Ziya Gökalp hakkında hazırladığı bir diğer eseri de, Kültür Bakanlığı Yayınları arasında 1978 yılında basılan **"Ziya Gökalp, Malta Konferansları"**dır.

30 Ekim 1918'de imzalanan uğursuz Mondros Mütarekesi'nden sonra 30 Ocak 1919'da 24 Türk aydını ile birlikte tutuklanan Ziya Gökalp, önce Bekirağa Bölüğü'nde hapsedilmiş, sonra Limni'nin Mondros Limanı'na, daha sonra da Malta Adası'na gönderilmiştir (22 Eylül 1919).

Malta'da esir iken, diğer Türk aydınlarının ısrarları üzerine 23 Ekim 1919 tarihinden itibaren konferanslar-dersler vermiştir. İşte bu eser, Ziya Gökalp'in Malta'da verdiği konferansları kapsamaktadır.

Eserin "Sunuş" kısmında; Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Müderrisi olan Ziya Gökalp'in Tutuklanması ve Mahkemesi; Ziya Gökalp'in Sürgün Bulunduğu Malta'da Verdiği Ders Konferansları ve Yurda Dönüşü; Dört Konferansın Yazıldığı Defterin Tarifi ve Notları; Notları yeni yazıya çevirirken yapılanlar ve eserin mahiyeti hakkında bilgi verilmektedir.

Kitabın esas içeriğini oluşturan Dört Konferans ve kapsadığı konulara ayrı ayrı yer verilmektedir.

I.Konferans; Eski Türk Dini, Eski Türklerin Sosyal ve İdari Teşkilatı, Hayatı, Türklerin İslam Dinini Benimsemeleri ve Hizmetleri; Emeviler, Karahanlılar ve Selçuklular hakkındadır.

II.Konferans; Kavim ve Ümmet Devirleri; İslamiyetin Türklere Tesiri, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlara Tesiri, Osmanlı İmparatorluğu Düzeni, İslamiyetin Milletler Cemiyeti'ne Müsaitliği hakkındadır.

III.Konferans; İslam Aleminde Kölemen Türk Hakimiyeti, Gaznevi ve Hakaniye Devletleri, Osmanlılarda Devlet İdaresi ve Düzeni Mevkib-i Hümâyûn-Köylüleri, Ocak, Enderun, Medreseler, Eski Düzenin Bozulması, Celâliler ve A'yânlık hakkındadır.

IV.Konferans ise; Nizâm-ı Cedid, Dirlik Yerine Maas, Verâset Usulünde Değişme, Tanzimat'ın Gayesi, Islahat Fermanı, Meşrutiyet'e Doğru, Adem-i Merkeziyet, San'at ve Yasama'daki İkilik, Meşrutiyet ve Milliyetçilik, Din Telâkkisinde Değişme, Milletler Cemiyeti, Türkçülük ve Milli Harsımızı Koruma gibi konu başlıkları yer alır.

Eserin sonunda doğru-yarılış cetveli ve konferansı dinleyen birisinin el yazısı ile konferans metinlerinin 46 sayfalık kışeleri yer almaktadır.

Kırzioğlu'nun öğrencilerine hazırladığı diğer bir ders kitabı da "Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları (Milli Mücadele, Atatürk İnkılâpları)"dır.

Atatürk Üniversitesi tarafından 1977 yılında Erzurum'da yayınlanan eserin "Giriş" kısmında; Selçuklu Türklerinin Anadolu'da Ebedi Bir Yurt Kurması, Osmanlı Çağımıza ve Yenilik (Islahat) Hareketlerimize Toplu Bir Bakış (1071-1918)"ten sonra iki bölüm halinde konular işlenmektedir.

I.Bölüm'de; Milli Mücadele (Kurtuluş Savaşı) 1918-1923 dönemi yer almaktadır.

Bölüm, 1915 Nisan'ındaki gizli anlaşmalar ile Türkiye'nin bölünmesi ve Mondros Mütarekesi ile başlar. Lozan Konferansı ve Lozan Antlaşması (20 Kasım 1922-4Şubat 1923-23 Nisan-24 Temmuz 1923)'da dahil olmak üzere tamamlanır.

II.Bölüm; İnkılâplarımız/Atatürk Prensiplerini (1922-1938) kapsamaktadır. Bu bölümde, Atatürk İnkılâpları, I.dönem BMM (1920-23), II.Dönem BMM (1923-1927), III.Dönem BMM, (1927-31) ve IV.Dönem BMM (1931-34) dönem dönem kronolojik sıra takip edilerek verilmektedir.

Milletlerarası Usul ve Geleneklere Ait yeniliklerde; kılık kıyafetle ilgili olan Şapka Kanunu, Milletlerarası Takvim ve Saatlerin Kabulü, Milletlerarası Ölçülerin Kabulü'nden sonra, Cumhuriyetin ilanından başlayarak; Soyadı kanunu ile Lakâp ve Unvanların Kaldırılması hakkındaki kanun ile inkılâplar tamamlanmaktadır.

Kırzioğlu'nun çeşitli dernek ve kurumlar tarafından bastırılan broşürleri de vardır.

Erzurum Kültür Müdürlüğü Yayınları arasında bulunan, "Erzurum Kongresi'nin 60.Yıldönümü Dolayısıyla (23 Temmuz 1919-23 Temmuz 1979)

Atatürk-Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler, Hatıralar” adlı eseri Atatürk Üniversitesi tarafından 1979 yılında Erzurum’da basılmıştır.

Eserin I.Kısımında; Atatürk’ün Erzurum Hakkındaki Hatıraları, II.Kısımında; Atatürk’ün Erzurum Kongresi’nden Sonra Milli Birlik Uğruna Çalışmalarını Belirten “Nutuk”tan alınan Dört Belge yer alır.

Eserin III.Kısımında; “Mustafa Kemal Paşa Erzurumlu Oluyor” başlığı altında Cevat Dursunoğlu’nun “Milli Mücadele’de Erzurum” adlı kitabında alıntıya yer verilerek konu hakkında bilgi verilmektedir.

IV.Kısımda ise; TTK tarafından 1964’te basılan Atatürk Konferansları adlı eserden Cevat Dursunoğlu’nun “Erzurum kongresi Sırasında Atatürk’ün Düşünceleri konulu konferansına yer verilmektedir.

“Erzurum Kongresi’nin 60.Yıldönümü’ne Armağanı (23 Temmuz 1919-23 Temmuz 1979)” konulu broşür, 1979 yılında Erzurum’da “Erzurum Tarihi Araştırma ve Tanıtma Derneği” tarafından yayınlanmıştır.

Eserin “Sunuş” kısmından sonra konu ile dört belge yer almaktadır. I.Belge; Başta Mustafa kemal Paşa’nun Erzurum Kongresi Kapanışındaki Nutku, II.Belge; Erzurum Kongresi Kararları ve Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi, III.Belge; Şarki Anadolu Vilâyâtı’nun Erzurum Kongresi Beyannamesi, IV.Belgede ise; Erzurum Kongresi’nin 62 Mümessilinin adları yer almaktadır.

Kırzioğlu’nun profesörlük tezi olarak hazırladığı **“Kars-Arpaçayı Boyları Eski Merkezi Anı Şehri Tarihi (1018-1236)”**, 1982 yılında Ankara’da basılmıştır.

“Anı’da Yatan Türk Şehidleri’nin Aziz Ruhları”na armağan ettiği bu değerli çalışması, yıllardır yaptığı araştırma ve incelemelerin ürünüdür. “Anı” şehri hakkında ilk defa **“Doğuş”un Aralık 1939-Mart 1940-Haziran 1940 ve Mayıs 1941** sayılarında **“Kars Elindeki Eski Şehir Örenlerinden Anı”** başlığı ile 6 yazısı yayınlanan **Kırzioğlu, 1953’de** basılan **“Kars Tarihi I”**, adlı eserinde de bu konuya değinmiştir.

Gerek Rusların işgali altında bulunduğu 1879-1917 yıllarında, gerekse Ermenilerin işgali altında bulunduğu 1917-1918 ve 1919-1920 yılları arasında Anı’daki Türk-İslam eserleri sistemli olarak yok edilmiştir.

16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması ve 13 Ekim 1921'de imzalanan Kars Antlaşması'nda Ermeniler "Anı Örenleri"nin Sovyet Ermenistanı'na verilmesi için çok çalışmış ancak başaramamışlardır.

Bu eser, günümüzdeki malum Ermeni iddialarının yazılı ve sözlü propagandalarında yer alan ve Ermeniler tarafından "Anı" denilen Kars-Arpaçay boylarının eski merkezi olan bu vatan toprağında; Grigoryan, Hıristiyan ve Müslüman olan hakim ve oturanların gerçek mahiyetlerini; buradaki mimarlık eserlerinden günümüze kalanların asıl sahiplerinin kimler olduğunu anlatmak ihtiyacından doğmuştur.

Kırzioğlu bu eseri ile; "Ermenilik Propagandalarının tesirinden uzak kalacak ilmi ve sanat araştırmacılarına hizmette bulunmak" istemiştir.

Eserin I. Bölümünde; Selçuklu Akınlarından Anı Fethi'ne Kadar (1018-1064),

II.Bölüm'de Anı Şeddatlıları Çağı ve Kıpçak-Gürcü İstilaları (1064-1200),

Ekler: (III.Bölümden) kısmında, "Gürcistan Atabeki", Koluuzunoğulları (Mkhargidzelize) Hakimiyeti (1200-1236) ve Kharizmşah Celaeddin Mengüberti'nin Anı ile Çevresine Hakim Oluşu (1225-1231) konuları yer alır.

Eserin sonunda; Anı şehrindeki mimari yapılar, kabartma ve resim süslemelerini yansıtan fotoğraflarla; Anı'da Türk Hükümdarlar tarafından bastırılan sikkelere ait resim ve bilgiler bulunmaktadır. Yine eserin sonunda Sultan Alparslan'ın 1064 Anı Fethi'ni ve çevresini gösterir bir harita ile Anı Şehri planı yer almaktadır.

Kırzioğlu Kültür Bakanlığı Yayınları arasında bulunan ve 1991 yılında yayınlanan "**Kâzım Karabekir**" adlı eserini "**Kars'ta Yatan Aziz Şehidlerimizin Mübarek Ruhları**"na ithaf etmiştir.

Kültür Bakanlığı'nun "Türk Büyükleri" serisinde yer alan bu eseri, Kâzım Karabekir'in kendi eserleri, hal tercümesi ve arşiv belgelerine göre hazırlanmıştır.

Eser'in I. Bölümü'nde; Kâzım Karabekir'in Hayatı, II. Bölüm'de; Eserleri, III:Bölüm'de; Kendi Kalemle 1918 Yılında Üç İlimizi (Erzincan, Erzurum ve Kars) Kurtarılışı, IV.Bölüm'de; Milli Mücadelemize Eşsiz Hizmetleri, V.Bölüm'de; "Şehit Yavruları-Türk Çocuklarının Kurtarıcı ve Terbiyecisi" Yetimler Babası Kâzım

Karabekir Paşa, VI.Bölüm'de; Kâzım Karabekir'in Şiirlerinden Örnekler ve İki Marş Bestesi, VII.Bölüm'de; Belgeler (11 Şubat 1915-28 Ocak 1948 yıllarına Ait) VIII.Bölüm'de ise; Kâzım Karabekir Paşa'nın., Şark Cephesi Kumandanı iken aldığı armağanlara yer verilmektedir.

Eserin sonunda, Kâzım Karabekir Paşa'nun aile soy kütüğü, bestelediği eserlerin notaları ve fotoğrafları yer almaktadır.

Genel Türk Tarihinin her alanında çalışmalar yapan **Kırzioğlu**, özellikle Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde önemli araştırmalar yapmıştır. Atatürk Üniversitesi'nde göreve başladığı 1967'den beri yıllarca Atatürk Üniversitesi'nde İnkılâp Tarihi okutmuş, Milli Mücadele ve Atatürk İnkılâplarını kapsayan "**Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları**"nu hazırlamıştır. Milli Mücadele'de Erzurum Kongresi ve Atatürk hakkında birçok araştırması bulunan **Kırzioğlu** bu tarihçi ve vatansever kişiliği ile yıllarca Erzurum Kongresi'ne ait belge ve zabıtlara ulaşmak için uğraşmıştır.

Sayın **Kırzioğlu**'nun tarih ilmine en büyük hizmetlerinden biri de şüphesiz; 1967 yılından 1993 yılına kadar, büyük bir sabır ve resmi arşiv ile ailelerdeki belge ve hatıralara dayanarak hazırladığı "**Bütünüyle Erzurum Kongresi**" adlı eseridir. Bu eser, 1993 yılında Ankara'da basılmıştır.

"Cumhuriyet Türkiye'sinin temelleri olan Erzurum Kongresi'ni yapan mümessillerimizin aziz ruhlarına armağan" ettiği bu eseri, üç ciltten oluşmuş olup; tek kitap halindedir.

Birinci ciltte; Vilâyât-ı Şarkiyeye Müdafa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Merkezi ve Erzurum'daki Şubesi; İzmir'in işgalinden Amasya Tamimi'ne Kadar; Erzurum Vilâyet Kongresi, Mustafa Kemâl ve Kâzım Karabekir Paşaların "Mesa'î-i Müştereke"lerinin Hatıra ve Belgeleri, Amasya Tamimi'nden Erzurum Umum Kongresi'ne Kadar ki olaylar ve belgeleri yer alır.

İkinci ciltte; Erzurum Kongresi'nin toplandığı 23 Temmuz 1919 tarihinden, 7 Ağustos 1919 gününe kadar yapılan onüç toplantıya ait belge ve zabıtlar yer alır.

İkinci ve Üçüncü ciltler arasında yer alan "ekleme" kısmında; Heyet-i Temsiliye Başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre'den sonra Erzurum'dan ayrılışına değin, Kongre ve kendisi ile ilgili belgeler yer almaktadır.

Üçüncü ciltte ise; Birinci ve İkinci Ciltlerdeki belge ve zabıtların klişeleri, 1919 ve 1924 yılına ait Erzurum ve Atatürk ile ilgili fotoğraflar; Erzurum Kongresi Müzesi'ne Ait resimler, Kâzım Karabekir, H.Rauf Orbay ve İ.Süreyya Yiğit'e ait el yazılı belgeler, Erzurum Kongresi'ne katılan Erzurum, Trabzon, Sivas, Bitlis, Van Vilayetleri ile Erzincan Sancağı Mümessillerinin hal tercümelere ve fotoğrafları yer almaktadır.

Bu eserde ilgili önemli bir ayrıntı ise; eserin arka kapağında **Kırzioğlu'nun** bugüne kadar Atatürk ve Erzurum Kongresi ile ilgili yaptığı çalışmalarının bir bibliyografyası yer almaktadır. Konu ile ilgili olarak yaptığı çalışmalarının bir listesi Bütünüyle Erzurum Kongresi adlı kitabının arka iç kapağında şu şekilde verilmektedir. Bu listede yer alan çalışmaları şunlardır.

1-"**Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili**", Türk Kültürü Dergisi, Kasım 1969, Sayı:85, s.53-57.

2-"**Yayınlanmamış Belgelerle Erzurum Kongresi'nin İlk Günü**", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İstanbul, Ağustos 1970, Sayı:35, s.4-33 (8 resim, 7 Belge klişesiyle).

3-"**Erzurum Kongresi'ne Ait Yeni Belgeler**", Atatürk Üniv.Ed.Fak.Araştırma Dergisi, Ekim 1970, I.Cilt, Sayı:1, s.79-92 (4 belge klişesi).

4-"**Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi Karâr Defteri'ndeki İlk On Karârın Suretleri**" Atatürk Üniv.Ed.Fak.Araştırma Dergisi, Ekim 1972, Sayı:5, s.153-162 (klişeli).

5-"**Amerikan Mandası'nı Kimler İstiyordu?**" (Kara-Vasıf'ın Mektubu) Belgelerle Türk Tarihi-1973, Sayı:167, s.18-24 (Ayrıbasımı da çıkmıştır)

6-"**Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri, Eylül-Ekim 1924**" Atatürk Üniv.50.Yıl Armağanı, Erzurum, 1974, Cilt I, 133-188 (20 Belgenin tam klişesiyle, ayrı basımlı).

7-"**Mustafa Kemal'in Erzurum'daki Evi**", 50.Yıl Armağanı, I, 189-196.

8-"**Atatürk'e Ait Bilinmeyen Yedi Vesika**", (TBMM Arşivi'nden) Türk Kültürü, Haziran 1976, Sayı:164, s.486-488 (Klişeleriyle)

9-"**Erzurum Kongresi Beyânnâmesi'ni İmzalayan 45 Mümessil**", Kültür Bakanlığı Kültür ve Sanat Dergisi, Ocak 1977, Sayı:5, s.153-159 (Klişeleriyle).

10-"Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları: Milli Mücadele ve Atatürk İnkılâpları" Atatürk Üniv.Yayınu, Erzurum, 1977, s.IV+121 (Teksirleri de çıkmıştır).

11-"Anafartalar Grubu K. (Eylül 1915) ve İkinci Ordu Kumandanı Vekili (aralık 1916), Mustafa Kemal İmzalı Dört Belge" Atatürk Üniv. Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi, Temmuz 1978, Ankara, Cilt I, Sayı I, s.10-22, (4 Belge Klişesiyle).

12-"Erzurum Kongresi'nin 60.Yıldönümüne Armağan", Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayını, Erzurum, 1979, 17.s.

13-"Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İşgalden Kurtulacak Olan İstanbul'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni, Kendi Doğrultusunda Kurdurma Çabaları", Atatürk Üniv.Ed.Fak. Araştırma Dergisi, Sayı:12/1, Ankara, 1980, s.207-249 (10 klişesiyle).

14-"Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Milli Mücadele'de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler", TTK, Belleten; Ocak-Nisan 1984, Sayı:189-190, s.109-165 (28 Belge klişesi, 18 fotoğraf; ayrıca bin adet ayrı basım)

15-"Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Mektubu (Ocak 1914), ATASE Yayını, "Atatürk Armağanı", 10 Kasım 1989, s.9-17, Sofya'dan İstanbul'daki Bnb.Kâzım Karabekir'e yazılan (4 sahifelik Mektub'un tam klişesiyle) Bütünüyle Erzurum Kongresi II.Cilt, s.112'ye bakınız.

16-"Mustafa Kemal Paşa-Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı:21, Mart 1991, s.223-283 (16 Belge klişesiyle ve ayrıca bin adet ayrı basım)

Kırzioğlu'nun basılı eserleri en son 2000 yılında yayınlanmıştır: Şu an da TTK'da basıma hazır bekleyen Gürcistan Tarihi ve Kültür Bakanlığı tarafından yayınlanacak olan "**Şerefnâme**" adlı eserleri vardır.

Kırzioğlu. ilk yazı yazmaya başladığı yıllardan itibaren uzun bir süre, takma isimler, mahlaslar -ki onların hepsi anlamlı ve kendine göre önemlidir-kullanılmıştır. Bu isimleri dergilerdeki araştırmalarında kullanmış olup; kullandığı isimler şunlardır: Mamaşlı M.Kuzu, Karşlı M.Kuzu, M.İlgar, K.Mehmet İlgar, Kırzioğlu M.Fahrettin, M.Fahrettin Kırzioğlu, Serhadlaroğlu, Timuçin, Karsaklı,

Mehmet F.Karsaklı, M.Karsaklı, Kars TTD (Turizm ve Tanıtma Derneği) Tanıtma Kolu.

Kırzioğlu'nun ana hatları ile tanıtıma çalıştığımız bu kitaplarından başka kongre ve sempozyumlarda sunduğu bildirimleri, ayrı basımları, çeşitli bilimsel, kültürel ve sanat dergilerinde makaleleri, sayısız konferansları, çeşitli gazetelerde yazıları, özellikle Türk ansiklopedisi ağırlıkta olmak üzere "İslam", "Türk Dili ve Edebiyatı" ile "Türk Şairleri Ansiklopedileri"nde ilgili maddeler ve yıllıklarda yazılar vardır.

Kırzioğlu, birçok dergi ve gazetelerde ilmi eserler kaleme almıştır. Bu dergilerden bazıları şunlardır: Doğu, Çınaraltı, Bozkurt, Türk Yurdu, Tanrıdağ, Türk Amacı, Türk Dili, Altınyurt, Türk Folklor Araştırmaları, Altmışık, İç Oğuz, Kara Amid, Şark Postası, Yeni Şark, Yeni Diyarbakır Sesi, Dicle, Belgelerle Türk Tarihi, Belleten, Ülkü, Türk Halkbilgisi Haberleri, Tarihten Sesler, Halkevleri Dergisi, Yücel, Sarıççek, Yeni Fırat, Ülkemiz, Türk Kültürü, Türk Sazı, Ümit, Folklor Postası, Gökbörü, Hemşin, Türk Dünyası Tarih, Türkeli, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Dadaş, Tarih Yolunda Erzurum, Tarihten Sesler, Kültür ve Sanat, Milli Kültür, Milli Işık, Kümbet, Posof'un Sesi, Orkun, Kars Eli, Kars İli, Kars Kalesi, Karşının Sesi, Köye Doğru, İş Dergisi, İş ve Düşünce, Kadın ve Aile, Elif, Diyanet, Bizim Çoruh, Borluk, Coğrafya Dünyası, Anayurttan Atayurda, Türk Dünyası, Azerbaycan, Barış Dünyası, Yesevî, Ergenekon ve Turizm Bülteni gibi.

Birçok gazetede yazıları tefrika halinde yayınlanan Kırzioğlu'nun yazılarının yayımlandığı gazeteler ise şunlardır;

Tanın, Tasvir, Hürses, Son Havadis, Tan, Memleket gibi İstanbul gazeteleri ile Kars, Bugün gibi Kars gazeteleri Hakimiyet Bursa ile, Yeni Şark, Şark Postası ve Yeni Diyarbakır Sesi gibi Diyarbakır gazeteleri.

Halk Edebiyatı ile de çok yakından ilgilenen Kırzioğlu, öncelikle adım adım dolıştığı Kars ve çevresindeki yazılı ve sözlü şiir, destan, manzume gibi eserleri derleyerek; geniş bir arşiv oluşturmuştur. Bu arşivine dayanarak yaptığı çalışmalarla, haklı olarak çok iyi bir halkiyatçı olduğunu ispat etmiştir.

Çalışmalarına konu ettiği önemli halk şairleri Çıldırlı Şenlik, Posoflu Zülali, Yusufelili Huzurî, Kağızmanlı Hıfzî, Bardızlı Nihanî ve Cemal Hocalardır.

Halk Edebiyatı ile ilgili olduğundan Kırzioğlu birçok âşıklar bayram ve halk oyunları yarışmalarında jüri üyeliklerinde bulunmuştur.

Onun tüm bu çalışmaları çoğunlukla Doğu, Güney, Kuzey Anadolu ve Kafkasya üzerine olup, bölgenin tarihi, coğrafyası, dili, kültürü, tarihi şahsiyetleri ve folklorü ile ilgilidir. Bunların yanı sıra bir Genel Türk Tarihçisi olarak Türk tarihinin her dönemi ve alanı ile ilgili çalışmaları da vardır.

Kırzioğlu'nun basılı eserlerinin yanı sıra Genel Türk Tarihinin hemen her konusunda Türkoloji ve Türk Folklorü hakkında sayısız konferans ve tebliğleri vardır. Tebliğlerinin bir kısmı "Ayrı Basım" olarak yayınlanmıştır. Ayrı Basım eserlerinin bazıları şunlardır.

Kırzioğlu'nun "Millî Destanlarımızdan Dede-Korkut Oğuznameleri'nin Tarih Belgesi Bakımından Değerleri, Armenia/Yukarı-Elleri Tarihinin İç Yüzü" adlı çalışması; Belleten, L., Sayı:198, (Aralık 1986)'dan ayrı basım olarak TTK tarafından Ankara'da 1987'de basılmıştır.

Bu çalışma, 21 Aralık 1984'de TTK'nın 1984-85 yılı konferans dizisinde verilen konferansın metrinin özetidir. Aynı konferans 28 Temmuz 1985 günü Ankara Radyosu'ndan kendi sesinden verilmiştir.

"Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi" Karar Defterindeki Kararların Suretleri" adlı çalışması, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Sayı:5'den ayrı basım olarak; Türkiye Cumhuriyeti'nin 50.Yıldönümü dolayısıyla Erzurum'da 1973 yılında basılmıştır. Çalışmada, 14 Ağustos ile 17 Eylül 1919 tarihleri arasındaki on toplantının kararları ve orijinal metinleri yer almaktadır.

"Mustafa Kemal Paşa-Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler (1919-1920)" adlı çalışması, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII, Sayı:20 (Mart 1991)'de TTK tarafından Ankara, 1991'de ayrı basım yapılmıştır. Çalışmada Atatürk ile ilgili 16 belge ve orijinaleri yer almaktadır.

"Khazarlar'ın Borçalı ve Kazak Boylarından Oluşan Karapapaklarda Çağımızda İnsan Heykeli Kabirtaşı Yapma Gelenegi" çalışması, Türk Kültürü

Araştırmaları Prof.Dr.Oktay Aslanapa'ya Armağan'dan, Ankara Üniversitesi tarafından Ankara 1995'de ayrı basım yapılmıştır.

"Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948)'daki Milli Mücadele'de Kars ve Atatürk İle İlgili Belgeler" adlı çalışma, Belleten, XLVIII, Sayı:189-190 (Ocak-Nisan 1984)'dan TTK tarafından Ankara 1985'te ayrı basım yapılmıştır.

Çalışma; Kars İli ve çevresinde Milli Mücadele Teşkilatı (5 Kasım 1918-13 Nisan 1919) ve Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1919) ve Cihangiroğlu İbrahim Aydın (1874-1948) hakkında olup; konu ile ilgili 14 belgeye yer verilmektedir.

"Kitâbı Dedem-Korkud" daki "Kam, Bura (T) Begoğlu Bamsi-Bayarak, Boyu" nun Tarihteki Yeri (369 Yazındaki Eleşkerd-/Pakavan Zaferi Sonucu)" adlı çalışma, IV.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi'ne, Halk Edebiyatı alanında sunulan bildiri olup; Ankara 1992 ayrı basım yapılmıştır.

"Lehçe-i Erzurum" Yazmasındaki Halk Sözleri" adlı çalışma, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1962'den, TTK tarafından Ankara 1963'te ayrı basım olarak basılmıştır. Eser yine halk edebiyatı alanında yapılan bir çalışmadır.

"Amerikan Mandasını Kimler İstiyordı ve Nasıl Öneriyorlardı" adlı çalışma Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:67'den, İstanbul 1973'de ayrı basım yapılmıştır.

I.Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar Simpozyumu'nu sunulan "Türkistan ve Anadolu'da Teke Türkmenleri" adlı çalışma, Kültür Bakanlığı tarafından Ankara 1995'de ayrı basım yapılmıştır. Konu, Türkistan Tekeleri ve Anadolu Tekeleri (Oymaklar, Aşiretler ve Cemaatler) olarak iki bölümde ele alınmıştır.

"Karslı Üç Eski Saz Şairi Aşık Hasan, Keşişoğlu, Abo-Ağa (Zihni)" başlıklı çalışması, Türk Folklorü Araştırmaları Yıllığı 1976'dan, Ankara 1977'de ayrı basım yapılmıştır.

III.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'ne sunulan "Dede Korkut Oğuznameleri'ni Bırakan Oğuzların "Tokuz-Tümen Gürcistan"a Komşu Yaşadıklarını Gösteren "Apkaza", "Aznavur", "Şavkalı-Melik" Deyimleri ve "Bogul-oğlu Amıran" ile "Gogalet Kocaoğlu Şor-Şamsoldın" Kütükleri," adlı

tebliği, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları; 78 Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:21, II.Cilt'ten ayrı basım yapılmıştır.

Kırzıoğlu'nun II.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'ne sunduğu "Kùktùrklerin En Batı Kolu Khazarlarda Yabancı Cesediyle Yađmur Yağdırtma Geleneđi (Dađistan-Balangor'da 643 veya 663 Yılı)" adlı tebliği, Kùltür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi VI.Cillten Ankara 1982'de ayrı basım yapılmıştır.

"Selçuklu Fetihlerinden (1064-1071) Önce Doğu Anadolu 'da Türk Boy ve Oymakları'ndan Kalma Dađ ve Su Adları" adlı tebliği "Türk Yer Adları Sempozyumu"na sunulmuş olup; Kùltür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:17'den, Ankara 1984'de ayrı basım yapılmıştır.